

Monika Kaczor

Uniwersytet Zielonogórski

KULTURA MYŚLENIA JANA PAWŁA II (NA PODSTAWIE CZASOPISM SPOŁECZNO-POLITYCZNYCH I SPOŁECZNO-KULTURALNYCH). UJĘCIE JĘZYKOZNAWCZE

Kultura myślenia Jana Pawła II jest ściśle związana z refleksją nad poszukiwaniem wartości, celów, norm i zasad etyczno-moralnych, na fundamencie których byłoby możliwe zbudowanie dobrych i godnych relacji międzyludzkich. Za pomocą słów o charakterze filozoficzno-teologicznym Jan Paweł II tworzy językowy obraz ładu społeczno-moralnego, w którym jest widoczna zasadnicza refleksja etyczno-społeczna nad kryzysem wartości i zagubieniem zmysłu moralnego w życiu społecznym.

Są w nauczaniu Jana Pawła II tematy zwane społecznymi, o których się nie dyskutuje lub jeśli nawet się rozmawia, to wedle schematycznego, obowiązującego w dyskursie publicznym kanonu. Zajmowały one jednak ważne miejsce w nauczaniu autora encyklik *Centesimus annus*, *Laborem exercens*, *Sollicitudo rei socialis*¹.

W sposobie formułowania myśli widać, że Jan Paweł II miał świadomość, że nie można poprzestać na krytyce i dystansowaniu się od wielu rzeczy, które dzieją się na świecie. Był przekonany, że lepiej pokazywać dobro i samemu je prezentować. Elementem myślenia Jana Pawła II jest analiza dobrych i złych stron życia społecznego z punktu widzenia określonych wartości. Sposób wyodrębniania określonych cech życia społecznego nie jest tylko jego krytyką, ale okazją do tego, by zobaczyć, jak bardzo we współczesnym świecie potaniało słowo, które staje się zbyt łatwe i płaskie. W wypowiedziach papieskich każde słowo jest gruntownie przemyślane, co sprawia, że wypowiedzi Jana Pawła II nie są łatwostrawnymi komunikatami. Widać w nich dystansowanie się od kultury pozornej. Wymagają one medytacji, współczesnych

¹ Na podstawie zgromadzonego materiału można stwierdzić, że w czasopiśmie społeczno-politycznych i społeczno-kulturalnych stosunkowo często pojawiają się nawiązania do tych encyklik.

przemysleń i są godne pilnej uwagi w kwestiach światopoglądu, etyki, kultury, polityki czy gospodarki.

Kulturę myślenia rozumiem jako sposób mówienia, który „może pomóc człowiekowi w odnajdywaniu zagubionej tożsamości, kontaktu z własnym wnętrzem, człowiekiem i Bogiem”². Rozumiem ją również jako sposób myślenia w języku, który nie może zubożać ludzkiej duchowości, horyzontu poznawczego oraz nie wypacza obrazu rzeczywistości. Można powiedzieć, że tak rozumiana kultura wykracza poza to, co jest słowem i językiem. Jadwiga Puzynina pisze, że w ten sposób pojęta kultura „stanowi uznanie ludzkiego słowa [...] za zjawisko w naturze swojej przekraczające granice naukowego poznania, fenomen łączący w sobie to, co jest fizjologiczne, z tym, co psychiczne, to, co naturalne z tym, co transcendentale, to, co ludzkie, z tym, co Boskie”³. Myślenie i widzenie określonych fragmentów rzeczywistości w języku ma wiele wspólnego z humanistyczną kulturą słowa, ponieważ sięga głęboko w świat najistotniejszych ludzkich wartości i w sferę ludzkiej duchowości, w to, co tę duchowość wyraża i kształtuje.

Chaos kulturowy, silne wpływy liberalizmu i postmodernizmu wprowadzają swoistego rodzaju destabilizację znaczeniową ważnych elementów systemu wartości. Stąd językowa refleksja nad drogą myślową Jana Pawła II jest ważna i potrzebna, ponieważ sposób, w jaki mówi On o treściach aksjologicznych, buduje właściwą hierarchię wartości, wprowadza w obieg społeczny nowe (inne?) i szersze znaczenia ważnych wartości, które kształtują ludzką aktywność – poznawczą i etyczną⁴.

Z językowego punktu widzenia ciekawe wydaje się zbadanie sposobów myślenia i mówienia o tych pojęciach-wartościach, zmierzających do wydobycia i wyjaśnienia sensu, swoistości i roli zjawisk ulokowanych w określonych kontekstach etyczno-społecznych. Językowy obraz tych pojęć utrwalony w czasopiśmie społeczno-politycznych i społeczno-kulturalnych odzwierciedla kulturę myślenia Jana Pawła II na temat moralności społecznej. Językowy opis tych pojęć pozwala potwierdzić aktualizację tego obrazu moralności, ocenić jego wyrazistość i skonfrontować z definicją słownikową⁵. Specyfika myślenia i mówienia Jana Pawła II o ideałach i regułach postępowania, opartych na zasadach odróżniania dobra od zła, oraz o systemie, którego realizacja

² J. Puzynina, *Słowo – wartość – kultura*, Lublin 1997, s. 58.

³ *Ibidem*, s. 56.

⁴ *Ibidem*, s. 253.

⁵ Na przykład na podstawie *Słownika języka polskiego* pod redakcją Witolda Doroszewskiego, *Uniwersalnego słownika języka polskiego* pod redakcją Stanisława Dubisza, *Innego słownika języka polskiego* PWN pod redakcją Mirosława Bańki, Narodowego Korpusu Języka Polskiego w jego wersji PELCRA (<http://nkjp.pl/>) i korpusu PWN (<http://sjp.pwn.pl/korpus>). Warto również porównać rozumienie pojęć związanych z moralnością społeczną przedstawione przez Jana Pawła II z ich ujęciem socjologicznym. Por. *Fundamenty dobrego społeczeństwa*, red. M. Boguni-Borowska, Kraków 2015.

ma na celu dobro w wymiarze indywidualnym i społecznym, pokazuje, jakie elementy kultury duchowej człowieka mają znaczenie podstawowe (centralne) i są ważne ze względów etyczno-społecznych. Zaprezentowany przez Jana Pawła II wzór myślenia na temat moralnych działań człowieka i społeczeństwa ujawnia związek etyki społecznej z innymi wartościami⁶ (np. dobra wspólnego, godności człowieka⁷, honoru⁸, prawdy⁹, wolności), co jest pomocne w definiowaniu pojęć związanych z moralnym porządkiem życia społecznego i w uściśleniu zakresu i zasobu słownictwa charakteryzującego ład społeczno-moralny. Przedstawiony w prasie sposób myślenia i mówienia Jana Pawła II o pojęciach dotyczących sfery moralno-społecznej jest okazją do oddzielania tego, co jest powszechnie uświadamiane społecznie od tego, co wymaga zweryfikowania przez życie.

Materiałem do analizy są wybrane artykuły¹⁰ z czasopism społeczno-politycznych (ekonomiczno-prawnych) i społeczno-kulturalnych, w których podejmowane

⁶ J. Puzynina, *Co znaczy „walka o wartości”*, [w:] *Człowiek wobec wyzwań współczesności. Upadek wartości czy walka o wartość?*, red. J. Mazur, A. Małycka, K. Sobstyl, Lublin 2007, s. 24-36.

⁷ R. Grzegorzczkowska, A.E. Piotrowska, *Kształtowanie się pojęcia godności w dziejach polszczyzny*, [w:] *Humanizm w języku polskim. Wartości humanistyczne w polskiej leksyce i refleksji o języku*, red. A. Janowska, M. Pastuchowa, R. Pawelec, Warszawa 2011, s. 79-149; R. Grzegorzczkowska, *Różne rozumienia wyrazu godność we współczesnej polszczyźnie*, [w:] *Odkrywanie znaczeń w języku*, red. A. Mikołajczuk, K. Waszakowa, Warszawa 2012, s. 13-29.

⁸ J. Puzynina, *O honorze w języku i nie tylko*, „Więź” 1999, z. 9, s. 40-47.

⁹ M. Bugajski, *Prawda w słownikach języka polskiego. Rekonesans badawczy*, [w:] *Oblicza prawdy w filozofii, kulturze i języku*, red. A. Kiklewicz, E. Starzyńska-Kościuszko, Olsztyn 2014, s. 163-176; R. Grzegorzczkowska, *Oblicza prawdy (rozumienie prawdy w perspektywie semantycznej)*, „Przegląd Humanistyczny” 2007, nr 1, s. 9-13.

¹⁰ „Gazeta Wyborcza”: *Jan Paweł – papież przełomu*, 24.04.2014; *Jan Paweł II – papież obsejonat*, 02.04.2015; *Jan Paweł II bronił fundamentów naszej cywilizacji*, 07.09.2014; *Jan Paweł II był wielkim Polakiem*, 30.03.2015; *Jan Paweł II kształtował świat i ludzi*, 28.04.2014; *Jan Paweł II miał odwagę głosić prawdę*, 23.10.2013; *Jan Paweł II nadal inspiruje Kościół*, 24.04.2014; *Jan Paweł II papież rodziny*, 27.04.2014; *Jan Paweł II patron wolności*, 02.06.2014; *Jan Paweł II symbol obalenia komunizmu*, 26.04.2014; *Jan Paweł II wskazywał, jak korzystać z wolności*, 02.06.2014; *Jan Paweł II wskazywał, jak zagospodarować wolność*, 25.04.2014; *Jan Paweł II wzywał do solidarnej współpracy*, 19.04.2014; „Gość Niedzielny”: *Akt europejski Jana Pawła II*, 03.06.2011; *Ekumeniczny pontyfikat Jana Pawła II*, 28.04.2011; *Europa duchowa według Jana Pawła II*, 19.10.2011; *Jan Paweł II – Papież Dialogu*, 03.10.2013; *Jan Paweł II „współpatronem Europy”*, 03.04.2011; *Jan Paweł II i integracja Europy*, 30.04.2014; *Jan Paweł II i prawa człowieka*, 20.06.2011; *Jan Paweł II jak Napoleon*, 15.04.2014; *Jan Paweł II mocno obecny w pamięci Polaków*, 20.10.2011; *Jan Paweł II o wolności i pracy*, 30.04.2014; *Jan Paweł II ukazywał wielkość człowieka*, 25.04.2011; *Jan Paweł II wysoko ustawił poprzeczkę*, 18.02.2013; *Jan Paweł II zwornikiem jedności*, 31.03.2011; *Szansa dla Europy*, 20.11.2014; *Trudna wolność*, 09.10.2009; „Rzeczpospolita”: *Czym jest i co zagraża dziś społeczeństwu obywatelskiemu*, 08.11.2013; *Dekalog – podstawa pracy polityka*, 28.04.2015; *Etyka w kryzysie*, 27.03.2015; *Jaka jest nasza wolność*, 17.03.2012; *Kiedy kultura schodzi na manowce*, 18.06.2014; *Między moralnością a techniką*, 08.03.2014; *Między socjalizmem a wolnym rynkiem*, 06.08.2010; *Moralność w biznesie*, 01.09.2015; *Plus ratio quam vis*, 17.04.2015; *Pontyfikat Jana Pawła II na tle współczesnego świata*, 14.02.2014; *Przedsiębiorcy – dłużnicy polskiego Papieża*, 03.12.2011; *Recepta na kryzys*, 21.10.2012; *Świat patrzy na Polaków przez wielkość Jana Pawła II*, 13.09.2015; „Święte” *oburzenie na świętość w życiu publicznym*, 29.11.2015; *Wielkie czytanie Jana Pawła II*, 19.11.2015; *Zapomniany ojciec Europy*,

są tematy charakterystyczne dla moralności społecznej i są widoczne odwołania do myśli Jana Pawła II. Tego rodzaju teksty pojawiają się pod wpływem wydarzeń dogmagających się poznania prawdy odnoszącej się do rzeczywistości społecznej, życia społeczno-politycznego, wspólnoty politycznej i międzynarodowej. Ta rzeczywistość jest miejscem realizacji określonych pojęć-wartości, które kształtują obraz myślenia Jana Pawła II na temat oceny zmieniającej się rzeczywistości społecznej, politycznej i gospodarczej w kontekście antropologii i personalizmu.

W niniejszym artykule szczególnemu oglądowi zostały podane takie pojęcia-wartości, jak: dialog, ekonomia, etyka społeczna, godność człowieka, humanizm, odpowiedzialność, ojczyzna i Europa, pokój, praca, solidarność, sprawiedliwość, sumienie, wolność. W zgromadzonym materiale badawczym występują one ponad 10 razy, co pozwoliło uznać, że w sposób znaczący kształtują one kulturę myślenia na temat moralności społecznej w wypowiedziach Jana Pawła II. W zebranych tekstach prasowych wokół nich skupia się interpretacja opinii, argumentów, definicji dotyczących sfery wartości duchowych społeczeństwa¹¹.

W dalszej części pracy zostaną zarysowane te elementy znaczeniowe pojęć-wartości, które były stosunkowo często analizowane i interpretowane w przekazach prasowych w kontekście wypowiedzi Jana Pawła II, odnoszących się do moralności społecznej. Podstawą działań zmierzających do wydobywania i wyjaśnienia swoistości poniższych pojęć-wartości są fragmenty wypowiedzi papieskich, cytowane we wspomnianych artykułach prasowych. Warto poczynić w tym momencie pewną uwagę, iż celem artykułu nie jest porównywanie profili tematycznych wymienionych czasopism w zakresie etyki społecznej Jana Pawła II, ale analiza pojęć-wartości mających związek z etyką społeczną, znajdujących się w tychże tekstach prasowych.

20.11.2015; „**Tygodnik Powszechny**”: *Byliśmy przekonani, że mamy rację*, 19.04.2015; *Chrześcijański radykalizm i geopolityczne wizje*, 09.11.2015; *Czy Europa ma duszę*, 10.06.2014; *Duchowy rodowód Jana Pawła II: wybrałem większą wolność*, 10.04.2005; *Ewangelia Billbordowa*, 03.04.2015; *Kiedy Papież mówi „przepraszam”?*, 10.04.2005; *Kościół nie zdradził Jana Pawła II*, 16.03.2015; *Otwartość to nie naiwność*, 07.01.2013; *Prawo równowagi moralnej*, 30.11.2013; *Przełom, który ocalił ciągłość*, 19.11.2012; *Przez Wadowice do nędznego globalizmu*, 10.06.2014; *Szacunek dla odwagi*, 11.02.2013; *Trudny spadek po papieżu*, 21.03.2015; *Wojtyła z ołtarzy na billboardy*, 18.03.2015; *Żeby wszystko było proste i jasne*, 21.10.2013.

¹¹ Na podstawie analizy znaczeniowej tekstów stanowiących bazę materiałową dokonałam redefinicji wspomnianych wcześniej pojęć-wartości w celu pokazania, jak interpretowanie określonych fragmentów rzeczywistości pozajęzykowej ze względu na te pojęcia buduje kulturę mówienia Jana Pawła II o moralnym porządku życia społecznego, warunkującym wszechstronny rozwój człowieka. Przyjęłam alfabetyczny układ omawianych pojęć, ponieważ na tym etapie badań trudno jest określić ich hierarchię ważności. Odwołując się do wypowiedzi papieża, nie będę podawać ścisłej lokalizacji źródła, gdyż została ona podana w przypisie nr 10.

Dialog

Według Jana Pawła II podstawowym warunkiem dialogu jest wierność i poszanowanie prawdy. Kompromis za wszelką cenę, godzący się na odstępstwa od prawdy, jest zaprzeczeniem idei dialogu. Jan Paweł II widział pewne niebezpieczeństwo w tym, że człowiek w imię powierzchownie pojmowanego kompromisu i chęci zachowania spokoju gotów jest zrezygnować z niektórych prawd wiary. Dialog to coś więcej niż wymiana poglądów, krytyka, spór czy polemika. Zaczyna się on od spotkania człowieka z człowiekiem, cierpliwego słuchania, zadawania pytań aż po możliwość wypowiedzenia się. Tak rozumiany dialog zakłada otwartość i dobrą wolę oraz wzajemny szacunek. Daje możliwość przemyślenia własnych argumentów, ich zweryfikowania oraz zrozumienia drugiej strony. Nie jest mu obce doświadczenie trudności i braku porozumienia. Towarzyszy mu przekonanie, że prawda jest silniejsza i ma moc pokonać przeciwności. Dialog kończy się, jeśli miejsce życzliwości zajmie wrogość czy chęć dominacji.

Przewyciężenie napięć i konfliktów jest możliwe, jeśli człowiek odrzuci własne subiektywne zapatrywania, szuka prawdy tam, gdzie się ona znajduje. Zdaniem Jana Pawła II elementem dialogu jest wsłuchiwanie się we wzajemne opinie i wstrzymywanie się od pospiesznych ocen i sądów.

Ojciec Święty wielokrotnie podkreślał znaczenie dialogu, który buduje tożsamość kulturową. Jego celem jest znalezienie wspólnej płaszczyzny, umożliwiającej spotkanie chrześcijaństwa, współczesnej kultury i świata polityki, włącznie z instytucjami europejskimi. Dialog ten ma służyć odnalezieniu tego, co najcenniejsze w europejskiej spuściznie, która składa się z bardzo wielu nurtów. Efektem skutecznego dialogu jest troska o integralne duchowe i materialne dobro każdego człowieka oraz dążenie do wspierania wszędzie jego transcendentnej godności.

Ekonomia

Jan Paweł II, oceniając porządek ekonomiczny z perspektywy etycznej, stosował kryteria etyczne, pozwalające określić, na ile dane rozwiązania szanują godność człowieka. Podkreślał, że bardzo ważnym elementem przedsiębiorczości jest realizacja pewnych wartości. Stąd istotne jest, aby celem działalności ekonomicznej było nie tylko dążenie do zysku, ale także stwarzanie godnych warunków życia dla pracowników czy realizacja podmiotowości człowieka. Ekonomia pełni funkcję służebną, a uzyskiwany zysk nie jest celem samym w sobie, lecz powinien być narzędziem do służenia społeczeństwu.

Etyka społeczna

Etyka społeczna leży u podstaw służby społecznej człowieka i fundamentalnej solidarności międzyludzkiej. Wobec tego nie można wszystkiego sprowadzać do systemów ekonomicznych i społecznych. W porządku życia społecznego trzeba umieścić serce człowieka wrażliwe na ludzką biedę. Jednym z głównych rysów pontyfikatu Jana Pawła II jest wołanie o reakcję na ludzką biedę i nieszczęścia. Przyznaje On, że na świecie panują krzywdzące człowieka stosunki ekonomiczne, powodujące niesprawiedliwość społeczną i nie można wobec nich pozostać obojętnym, ale, Jego zdaniem, zmiana tych stosunków nie wystarczy, ponieważ trzeba jeszcze zmienić ludzkie serce, sięgnąć do wymiaru „bliźniego” i na nim oprzeć problematykę alienacji. Jan Paweł II, mówiąc o etyce społecznej, podkreśla, że system społeczno-ekonomiczny, oparty na zasadzie traktowania innych jako rywali, konkurentów w dostępie do różnych dóbr, musi rodzić niepokoje.

Godność człowieka

Godność człowieka wyklucza użycie i instrumentalne traktowanie człowieka, co jest zgodne z normą personalistyczną. Ta specyficzna wartość osoby ludzkiej nie dopuszcza do sprowadzania człowieka do roli instrumentu i rozumie go jako osobę, której należna jest miłość. Odnosi się ona do wszelkich relacji międzyludzkich, ponieważ rozświetla relacje międzyludzkie. Co więcej, indywidualność osoby konkretnej ludzkiej stanowi granice dla wszelkich społecznych czy politycznych zamysłów kształtowania człowieka. Ze względu na to pochodzenie godności osoby żadna instancja tego świata nie jest kompetentna do stawiania jej granic ani do dyktowania człowiekowi, co jest zgodne, a co jest niezgodne z jego godnością. Tą instancją jest dla każdego człowieka jego sumienie, a za decyzje podejmowane odpowie kiedyś przed Tym, któremu swą godność zawdzięcza.

Godność jest taką wartością, która stanowi podstawę wszelkich ludzkich praw. Stoi ona przed prawem, które nie może decydować o przyrodzonej i niezbywalnej godności człowieka, lecz ma stać na straży jej nienaruszalności – przez nikogo, ani przez ludzi, ani przez instytucje, ani przez prawo. Udaje się to tylko wtedy, gdy ludzie żywią respekt dla godności własnej, jak też innych – zarówno ci, których prawo dotyka, jak też ci, którzy je tworzą.

Godność osoby i nierozzerwalnie związane z nią podstawowe prawa człowieka wynikają z faktu, że jest on istotą ludzką.

Humanizm

Humanizm, który jest zjawiskiem typowo europejskim, charakteryzuje się zaangażowaniem w kształtowanie rzeczywistości doczesnej z poszanowaniem niezbywalnych praw osoby ludzkiej przy jednoczesnym otwarciu na transcendencję.

Ojciec Święty mówi także (i pisze) o potrzebie promocji „nowego humanizmu”, który oświeciłby człowieka, pozwalając mu zrozumieć samego siebie oraz sens swego marszu w historii.

Odpowiedzialność

Jan Paweł II często wskazywał na odpowiedzialność jako ważną egzystencjalnie wartość, według niego odpowiedzialność jest podstawowym pojęciem filozoficznym, które należy rozpatrywać nie tylko na poziomach prawnym lub czysto moralnym, ale także na poziomach metafizycznym, ontologicznym. Odpowiedzialność jest konsekwencją umysłowej zdolności odpowiadania na wartości. Człowiek jest odpowiedzialny za swoje czyny, gdyż ma zdolność poznania prawdy o dobru, a następnie umiejętność odpowiadania na dobro oraz wartości, które mobilizują jego do ich spełnienia. Czuje się on odpowiedzialny za czyn, ponieważ kierując się dobrą wolą, włącza się w moment prawdy o dobru, który decyduje o tym, czy jego wola wybrała dobro prawdziwe czy tylko pozorne. Odpowiedzialność przeżywana jest w powiązaniu z sumieniem, które wskazuje na dynamiczną relację woli do prawdy.

W opinii Jana Pawła II człowiek jest odpowiedzialny „za siebie”, za tę wartość, która rodzi się w nim samym, w konkretnym „ja” wraz z działaniem. Spełniając czyn, spełnia siebie w tym czynie. Samostanowienie jawi się w tym kontekście jako „podstawa odpowiedzialności za własną wartość moralną”¹². Warunkiem koniecznym do zaistnienia odpowiedzialności w wymiarze międzyosobowym i społecznym jest więź. Ona jest nie tylko warunkiem, ale także nośnikiem i gwarancją odpowiedzialności za drugiego i współodpowiedzialności. Współodpowiedzialność nie jest odpowiedzialnością zbiorową w sensie zanegowania indywidualności osoby jako sprawcy czynu. Odpowiedzialność zbiorowa w takim rozumieniu jest zaprzeczeniem współodpowiedzialności. Postawa odpowiedzialna sprawia, że czyny osoby są przewidywalne, co umożliwia jakąkolwiek współpracę między ludźmi i warunkuje życie społeczne w ogólności.

¹² „Gość Niedzielny”: *Jan Paweł II ukazywał wielkość człowieka*, 25.04.2011.

Każdy człowiek, ze względu na posiadanie rozumu i wolną wolę, jest odpowiedzialny za siebie, za drugiego człowieka i za cały świat. Być człowiekiem dojrzałym, to znaczy być równocześnie odpowiedzialnym.

Ojczyzna i Europa

Ojczyznę Jan Paweł II określał jako dziedzictwo i wynikający z niego stan posiadania ziemi, terytoriów, a jeszcze bardziej wartości i treści duchowych, które składają się na kulturę danego narodu. Europa jest w jego języku wspólnotą rozumianą głębiej niż tylko w sensie prawnopolitycznym czy narodowym; jest wspólnotą czerpiącą ze wspólnych wielorakich korzeni, przede wszystkim chrześcijańskich. Tworzywo łączące Europę powinno być, jego zdaniem, natury etycznej, choć nie znaczy to, że Europejczycy mają stać się jednym narodem. Mają natomiast wносить swoje indywidualne tożsamości do wspólnego dziedzictwa. Jedność duchowa Europy, oparta na wartościach prawdy, dobra, sprawiedliwości, solidarności, jest możliwa, gdy podejmie się wysiłek budowania zaufania, prowadzenia dialogu i poszukiwania fundamentu, na którym można będzie stworzyć trwałą przyszłość.

Pokój

Pokój jest owocem sprawiedliwości, cnoty moralnej i gwarancji prawnej, która czuwa nad pełnym poszanowaniem praw oraz obowiązków i równym rozdziałem dóbr wspólnych. Sprawiedliwość ludzka jest zawsze słaba i niedoskonała, zdana na egoizm i ograniczenia zarówno osób, jak i całych grup, należy ją praktykować w duchu przebaczenia i w pewnym sensie uzupełniać przebaczeniem, które goi rany i odnawia zakłócone relacje pomiędzy ludźmi.

Jan Paweł II wskazał na konieczność łączenia zabiegów o pokój z miłosierdziem, choć miłosierdziem nie można zastąpić zanegowania sprawiedliwości, ale z drugiej strony sprawiedliwość nie uzupełnia, nie usprawiedliwia odrzucenia miłosierdzia. Pragnienie pokoju odpowiada podstawowej zasadzie moralnej, czyli obowiązkowi – prawu do rozwoju integralnego, społecznego. Pedagogika pokoju wymaga bogatego życia wewnętrznego, jasnych i wartościowych odniesień moralnych, odpowiednich postaw i stylu życia. Pokojowe myśli, słowa i gesty tworzą mentalność i kulturę pokoju, atmosferę szacunku, uczciwości i serdeczności.

Praca

Praca w nauczaniu papieża ma duchowy i religijny wymiar ludzkiego życia i nie musi prowadzić do egoizmu i walki. Jest jednym ze źródeł godności człowieka, a nie tylko dochodów. Zdyscyplinowana i solidna praca wymaga wypracowania takich cech, jak: rzetelność, pracowitość, roztropność, męstwo i wierność w dotrzymywaniu umów. Tylko pracownik z inicjatywą, odpowiedzialnością i zdolnością do podejmowania ryzyka może przyczynić się do pomnażania zysku firmy, a w efekcie i całego społeczeństwa.

Etyka pracy, krzewiąca cnoty umiarkowania, rzetelności i uczciwości, była przyczyną postępu i dobrobytu. Praca może być najbardziej moralnym sposobem zdobywania bogactwa. Zapał, z jakim jest wykonywana, jest wyrazem wiary, a nie tylko sposobem zaspokajania potrzeb materialnych.

Praca nie jest tylko rzeczą, ale realnym odniesieniem do innych osób, w tym do Boga. Godność wpływa na samoocenę, motywuje do moralnie dobrych zachowań i uodparnia na manipulację. Własną pracą, dbałością o jej godność i wiernością obowiązkom można pielęgnować świat.

Miarą wartości pracy jest sam człowiek. Praca powinna być zatem tak kształtowana, by mogła dobrze służyć człowiekowi, powinna go rozwijać, a nie degradować. Nie można jej też pojmować abstrakcyjnie, w oderwaniu od konkretnego człowieka.

Solidarność

Solidarność oznacza, że każdy z nas dba o dobro innych, posiada umiejętność przekraczania swoich partykularnych interesów. Rozwija się ona tam, gdzie ludzie mają dobra, którymi dzielą się z innymi. To postawa przemieniająca świadomość i odradzająca moralność. Powinna być nastawiona na pracę moralną, na przemienianie siebie i relacji międzyludzkich, z których wynikać będzie dopiero realna przemiana społeczna i polityczna.

Solidarność jest zasadą życia społecznego oraz postawą moralną, która wyraża pozytywną odpowiedź człowieka na społeczny charakter życia ludzkiego. Jej przejawami są miłość braterska i przyjaźń, które przekraczają relacje międzyosobowe. Pozwala ona zagwarantować pokój, sprawiedliwość, wolność i prawdę w wymiarze indywidualnym i ogólnoswiatowym. Wobec tego jest jedną z fundamentalnych zasad chrześcijańskiej koncepcji organizacji społecznej i politycznej. Współczesny świat spotęgował zapotrzebowanie na realizację zasady solidarności międzyludzkiej, która jest ochroną przed upowszechniającym się indywidualizmem.

Solidarność oznacza stałą gotowość przyjmowania i realizowania przez każdego tego, co do niego należy w odniesieniu do dobra wspólnego. To ukierunkowanie się na dobro wspólne powinno być jednak dobrze rozumiane, gdyż solidarność jako uczestnictwo domaga się osobistej odpowiedzialności jako istotnego warunku spełnienia się ludzkiej wolności i godności.

Sprawiedliwość

Cnota sprawiedliwości polega na oddawaniu każdemu tego, co mu się słusznie należy. Sprawiedliwość porządkuje przede wszystkim relacje międzyludzkie. Człowiek jest z natury istotą społeczną. Żyje w sieci wzajemnych powiązań, jest związany z różnymi społecznościami i z pojedynczymi ludźmi. To sprawiedliwość uzdalnia do poszanowania praw każdego. Jest podstawą pokoju i zgody, bo przypomina, co należy dać z dobra wspólnego człowiekowi lub określonej społeczności. Miarą sprawiedliwości dla chrześcijanina nie jest tylko prawo państwowe.

Sprawiedliwość mierzona sumieniem, czyli prawem moralnym ustanowionym przez Boga, sięga dalej i głębiej.

Jan Paweł II podkreślał, że sprawiedliwość łączy się z miłosierdziem i nie jest jakąś emocjonalną reakcją na ludzką nędzę, ale jest raczej postawą, która wcale nie unieważnia zasad sprawiedliwości.

Sumienie

Sumienie to rozsądek doświetlony światłem wiary. Jest ono uświadomieniem sobie przez każdego człowieka, że w swoim życiu jest zdany na Boga. Sumienie jest istotnym organem wolności człowieka. Zawiera w sobie bezpośrednią więź człowieka z Bogiem i zakreśla granice wszelkich autorytetów zewnętrznych. Jednocześnie jednak jest wyrazem specyficznej istoty wolności stworzonej, wyrazem tego, że ludzka egzystencja nie jest czymś dowolnym i że nie są wcale dowolne, nałożone na nią więzy. Sumienie otwiera człowieka na prawdę. Głos sumienia jest doświadczeniem powszechnym, przeżywanym przez każdego człowieka.

Człowiek ma dwa zasadnicze obowiązki wobec swego sumienia: kształtowanie go oraz bycie mu posłusznym. Kształtowanie polega przede wszystkim na wypracowywaniu ocen stosowanych w konkretnych sytuacjach moralnych.

Żadna ustawa nie zastępuje człowiekowi sumienia jako ostatecznej instancji moralnej osądu człowieka i jego czynów. Sumienie, które wyraża ocenę moralną ludzkich czynów, zależy od trzech elementów: przedmiotu działania, zamierzonego celu, czyli intencji, oraz okoliczności. Przedmiot działania (tzw. przedmiot moralny

lub cel wewnętrzny) jest sednem danego czynu. To obiektywna strona ludzkiego działania, która ma decydujący wpływ na ocenę, czy dany czyn jest dobry, zły lub obojętny moralnie.

Intencje zaś to wewnętrzne, subiektywne przekonanie człowieka na temat tego, co zamierza osiągnąć, jaki ma cel, wykonując określone czynności. Człowiek może podejmować to samo działanie, kierując się różnymi intencjami, które mogą wpłynąć na ocenę moralną czynu.

Okoliczności są drugorzędymi elementami czynu moralnego i przyczyniają się do zwiększenia lub zmniejszenia dobra lub zła moralnego czynów ludzkich. Okoliczności nie mogą jednak same z siebie zmienić jakości moralnej samych czynów, nie mogą uczynić ani dobrym, ani słusznym tego działania, które jest samo w sobie złe.

Wolność

Jan Paweł II proponował światu budowanie autentycznej kultury opartej na moralnej strukturze wolności, na jej powiązaniu z prawdą o człowieku. Uzasadniał, że potrzebni są ludzie, którzy potrafią tę wolność w sposób szlachetny przeżywać jako szansę na czynienie dobra. Wolność, aby służyła człowiekowi, musi być oparta na uniwersalnych ludzkich wartościach, na prawdzie o człowieku.

Wolność w nauczaniu Jana Pawła II nie była przyjemną „samorealizacją jednostki”, lecz trudnym i niekończącym się zadaniem, zanurzonym w obowiązku świadczenia prawdy i służby na rzecz dobra wspólnego.

Wolność to kształtowanie siebie samego poprzez te wybory, które papież nazywa „transcendencją osoby w czynie”. „*Transcedo*” znaczy „przekraczam”. Wolność jest atrybutem człowieka i oznacza zdolność przekraczania samego siebie oraz stanowienia o sobie samym. Jan Paweł II dowodzi, że wolność nie może być rozumiana jako niezależność od moralnych norm. Samookreślanie się człowieka realizuje się w tym, że wybierając coś, staje się lepszy, gorszy, mniej czy bardziej dojrzały. Ostatecznie wolność jest po to, aby siebie dać drugiej osobie. Wielkość człowieka polega na tym, że staje się bardziej sobą w darze. Tak, jak sam istnieje z daru, tak sam siebie spełnia w darze dla drugiej umiłowanej osoby. Wolność bez kultury opartej na wartościach traci grunt pod nogami.

Wolność jest silnie osadzona w wymiarze uczestnictwa w życiu społecznym. Wskazuje na personalistyczne aspekty czynu, który odnosi się do innych osób, a kulminacyjnym aktem relacji do bliźniego jest dar miłości z siebie samego. To jest największa inwestycja wolności. Nikt nie jest do tego zmuszony, ale poprzez dar z siebie samego człowiek staje się i spełnia jako osoba.

Z powyższych rozważań wynika, że kultura myślenia Jana Pawła II jest silnie związana z wartościami poznawczymi i zachowaniami, które mają moc zobowiązującą w sensie moralnym. Przekazy prasowe odwołują się do rozważań papieskich, odnoszących się do problematyki osoby ludzkiej i praw człowieka, genezy i istoty życia społecznego, podstawowych zasad życia społecznego oraz personalistycznego i humanistycznego porządku społecznego.

W przekazach prasowych również przywołuje się wypowiedzi papieskie, w których wyłaniają się istotne problemy wolności i zniewolenia, prawdy i kłamstwa, silnie związane z etyką mowy. W tekstach Jana Pawła II współczesna prasa szuka wypowiedzi wzbogacających ludzką duchowość, horyzont poznawczy i takich, które nie wypaczają obrazu rzeczywistości. W wypowiedziach papieża ważne są wartości moralne, poznawcze, estetyczne. Istotne jest również dobro człowieka w aspekcie indywidualnym i społecznym. Warto dodać, że w sposobie myślenia Jana Pawła II widać troskę o humanistyczną kulturę słowa, która wyraża się w przywracaniu (nadawaniu) właściwej rangi słowu w życiu jednostki i społeczeństwa.

JOHN PAUL II'S CULTURE OF THINKING (BASED ON THE SOCIO-POLITICAL AND SOCIO-CULTURAL JOURNALS). LINGUISTICS APPROACH

Summary

Culture thinking of John Paul II is closely related to social ethics, with a broad affirmation of man and his well-being and all human values. The newspaper cites communications to the papal speech, which go deep into the realm of human spirituality, which express the spirituality and both shape and reflect concern about the ethics of speech that does not flatten or falsified picture of reality.